

УДК 330.101

DOI <https://doi.org/10.32782/tnv-pub.2023.3.9>

СПОСОБИ СТАБІЛІЗАЦІЇ ЯКОСТІ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Хмелюк В. С. – аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0002-5591-5932

У статті досліджено актуальне освітнє середовище України в умовах військового стану, освіта під час повітряних тривог, під час обстрілів чи іншої військової небезпеки, навчання у бомбосховищах чи укриттях, освітня міграція та дистанційне навчання. Способи та шляхи вирішення навчальних та освітніх питань які можуть стабілізувати та покращити якість освіти в цілому. Економічні, політичні та фізичні руйнування в освітньому секторі які Україна зазнала під час військових дій катастрофічні. Україні необхідно вирішувати поточні питання з урахування діючого воєнного стану, забезпечити та створити безпечні умови для навчання.

Сектор державного управління та регулювання має бути інтегрованим та мобільним, завчасно та навіть передчасно готуватись до навчального процесу.

Одним з можливих шляхів вирішення проблем навчання в умовах воєнного стану стане дистанційне навчання, навчання он-лайн та інші цифрові способи спілкування між учасниками освітнього процесу.

Тому ще одним випробуванням для української освіти стане розробка та впровадження власного освітнього програмного забезпечення, створення модулів для частково самостійної освіти, коли навчатися можна буде в безпечний період, або в безпечному місці. Тобто, запровадження сучасних технологій допоможе мінімізувати ризики від наслідків бойових дій на території України. Проте не потрібно і забувати і про тих, хто має намір отримувати освіту в очній формі, і тому потрібно подумати про забезпечення безпечних місць у навчальних закладах, або місць пристосованих поруч.

Головним завданням для здорового навчально-освітнього процесу є його безперервність. Створення умов у безперервному освітньому процесі збереже загальнодержавне значення освітньої системи в цілому. Освітяни зможуть продовжувати безпечне навчання та отримувати українську освіту, що є ключовим фактором зберегти економічний-трудоий потенціал України.

Ключові слова: безпечна освіта, воєнний стан, повітряна тривога, міграційна освіта, дистанційне навчання, стабілізаційні заходи.

Khmelyuk V. S. Methods of stabilizing the quality of education under the conditions of martial state

The article examines the current educational environment of Ukraine under martial law, education during air raids, shelling or other military danger; training in bomb shelters or shelters, educational migration and distance learning. Ways and means of solving educational and educational issues that can stabilize and improve the quality of education as a whole. The economic, political and physical destruction in the educational sector that Ukraine suffered during the military operations is catastrophic. Ukraine needs to solve current issues taking into account the current state of war, to ensure and create safe conditions for training. The public administration and regulatory sector must be integrated and mobile, and prepare for the learning process in advance and even prematurely.

Distance learning, online learning and other digital methods of communication between the participants of the educational process will be one of the possible ways to solve the problems of education under martial law.

Therefore, another test for Ukrainian education will be the development and implementation of its own educational software, the creation of modules for partially independent education, when it will be possible to study in a safe period or in a safe place. That is, the introduction of modern technologies will help minimize risks from the consequences of hostilities on the territory of Ukraine. However, it is not necessary to forget about those who intend to receive education in full-time form, and therefore it is necessary to think about providing safe places in educational institutions, or places adapted nearby.

The main task for a healthy educational process is its continuity. Creating conditions in the continuous educational process will preserve the national importance of the educational system as a whole. Educators will be able to continue their safe studies and receive a Ukrainian education, which is a key factor in preserving the economic and labor potential of Ukraine.

Key words: safe education, martial law, air alert, migration education, distance learning, stabilization measures.

Вступ. Важко переоцінити масштаб проблем, із якими зіштовхнулася українська освітня система. За даними МОН України, станом на травень 2023 року понад 3000 закладів освіти зазнали руйнувань, понад 227 із них повністю знищено внаслідок військових дій на території України. Іншим навчальним закладам необхідно було створити безпечні умови для провадження освітньої діяльності. Основним завданням яке було поставлено управлінського характеру та органам державної влади це забезпечення безпечним умов освітнього процесу, облаштування укриттів, бомбосховищ, місць безпечного перебування під час обстрілів чи іншої військової небезпеки. Також в освітньому процесі утворилася нова потреба у інформатизації та цифровізації навчально-освітнього процесу. Все трансформується в сьогоденні та сучасних реаліях.

Складно спрогнозувати необхідність яка може виникнути для здійснення освітніх заходів, однак не можна допускати зниження рівня освіти та необхідно в надскладних умовах здійснювати заходи для підтримки та покращення якості освіти в цілому.

Виклад основного матеріалу. Сфера освіти, як і всі сфери життя суспільства, зазнала сильних змін в умовах воєнного стану. Однак всі ми продовжуємо надавати та отримувати освітні знання, так як знання є одним з ключових факторів якості життя у майбутньому.

Частина учасників освітнього процесу внаслідок загрози життю, бойових дій та тимчасову окупацію окремих територій вимушено перемістилася в межах України, або за кордон. Багато освітніх працівників та здобувачів освіти все ще залишаються на тимчасово окупованих територіях та потребують особливої підтримки держави. Деякі заклади освіти були фізично зруйновані. Тобто безліч невизначених і поточних питань які повинні вирішуватися в умовах воєнного стану.

Переміщені за кордон батьки та здобувачі освіти потребували та все ще потребують державної й міжнародної підтримки для забезпечення можливості для продовження освітнього процесу.

Велика кількість вимушених переселенців з України, зараз перебувають в країнах Європейського союзу, серед яких є ті що мають намір продовжувати навчання в Україні.

Перш за все, варто сказати, що освіта в умовах воєнного стану потребує вчасної й зрозумілої комунікації з учасниками освітнього процесу, інтеграції в сучасні системи освіти та безперервної освіти.

Провідні експерти зазначають, що необхідно та бажано для задоволення освітніх потреб:

- усунути освітні розриви – мінімізація різниці в знаннях учнів-однолітків, зумовлену об'єктивними обставинами, тобто прагнення до стандартного та звичного;
- усунути освітні втрати – мінімізація різниці між тим, що здобувачі мають знати, і тим, що реально знають.

Серед чинників освітніх розривів, можна виділити, такі:

- різниця між можливостями в сільській і міській місцевості;
- різниця між дітьми із соціально благополучних і неблагополучних сімей, зокрема фінансова;

- обставини, у яких перебувають діти ВПО;
- перебування дітей на ТОТ;
- перебування дітей у зоні бойових дій;
- різниці в якості навчального процесу офлайн і онлайн на
- підконтрольних Україні територіях тощо.

Що стосується освітніх втрат, то в межах нашої держави, вони є дуже нерівномірними. Хтось зі здобувачів освіти повноцінно вчився попри все, а хтось не має можливості взагалі.

З моменту запровадження військового стану по всій території України неймовірним випробовуванням стало інтегрування системи вищої освіти в теперішні реалії.

Унаслідок пошкоджень чи зруйнованих будівель освітніх навчальних закладів, освітяни та здобувачі освіти вирішили мігрувати за кордон або в інші безпечніші місця всередині країни.

Тому один з головних викликів буде відбудовування зруйнованих закладів освіти. Створити систему освіти в Україні в умовах теперішнього часу з прогнозуванням на майбутнє. Зараз саме час переглянути деякі звичні підходи до освіти й далі втілювати в життя вже розпочаті реформи.

В різних регіонах країни розробляються свої підходи до організації освітнього процесу в умовах війни, та створюються загальнодержавні програми щодо інформатизації освіти в цілому.

Шляхи подолання проблем може бути надолуження освітніх втрат та розривів. Наприклад:

- перегляд та адаптація освітніх програм;
- розроблення експрес-курсів;
- створення додаткового цифрового контенту й розвиток Всеукраїнської школи онлайн;
- тьюторинг і адаптація освітнього процесу.

Зараз, все частіше можна почути про необхідність складання індивідуальної освітньої траєкторії для кожного здобувача освіти. Мова іде про тьюторинг [1].

У пошуковій системі Google можна знайти різні формулювання поняття «тьюторство» та багато розмірковувань з приводу того, як це працює. Це дійсно нова і ще недостатньо осмислена позиція в освітньому просторі навчального закладу.

За визначенням «тьютор» (педагог-наставник, походить від англійського «tutor» і латинського «tueor», що означає «спостерігаю», «підключаю») (помічник, наставник). Він є центральною фігурою, а тьюторство – офіційно визнаним компонентом британської системи освіти. Виникнення феномену тьюторства пов'язують з історією університетів Великої Британії [2].

Наприклад, малокомплектні школи, де тримати багато вчителів-предметників є досить обтяжливим, можна вводити посади тьюторів, які будуть допомагати дітям організувати своє навчання. Не обов'язково, щоб тьютор мав глибини знання з предмета, бо це наразі є у вільному доступі, але він повинен розпізнати, в чому полягає пізнавальний інтерес дитини та допомогти йому вибудувати власну індивідуальну освітню програму.

Тож, тьютор це така людина, яка може допомогти іншій особі зрозуміти самого себе. В Україні воно запроваджено у межах дистанційної освіти.

Виходячи із цього, постає потреба в розробці орієнтовного механізму одночасного функціонування різних форм здобуття освіти в одному класі, паралелі класів, закладі освіти, громаді. Так як, наразі є незрозумілою процедура організації освітнього процесу, оплати праці та інші питання щодо організації навчання в різних

формах (офлайн і онлайн), про це повідомляють керівники, працівники закладів освіти та батьки.

Не варто забувати, про сучасні умови навчання. Тобто, існує потреба в розробці алгоритму дій керівників закладів освіти та педагогічних працівників у разі руйнування та пошкодження закладу освіти.

Для цього треба попрацювати над створенням укриттів або в самих закладах, або в безпосередній близькості, при цьому укриття мають забезпечувати, у разі необхідності, всіх учасників навчального процесу, це по-перше.

По-друге, кожен навчальний заклад має бути обстежений ДСНС і не тільки на відповідність протипожежним нормам, на наявність вибухонебезпечних предметів.

По-третє, необхідно створити запаси води та медикаментів на випадок, якщо дітки будуть тривалий час перебувати в укриттях або комусь знадобиться допомога. Тільки в такому разі навчальні заклади будуть відкриті.

Якщо потужності захисної споруди недостатньо, щоб вмістити всіх здобувачів, то розглядається можливість змішаної форми навчання – очного та онлайн навчання. Можливо застосування інших форм навчання.

Зокрема, звертаючи увагу на те, що чинні Державні будівельні норми не розраховані на захист населення від бомбардувань: у більшості існуючих укриттів, які розташовані у підвальних приміщеннях, неможливо створити додаткові входи/виходи.

Тому, подальше навчання безпечніше проводити онлайн.

Пандемія коронавірусу вже змусила всіх освітян адаптуватись та перелаштувати свою роботу на дистанційний режим. Втім війна в Україні привнесла нові виклики – руйнування шкіл, вимушено переселені учні та педагоги, які навчаються і працюють у нових для себе школах по всій Україні та за її межами, «випадання» з освітнього процесу окремих дітей та цілих класів через повітряні тривоги, бойові дії та інші причини, пов'язані з війною.

Тривале дистанційне навчання має відбуватись із застосуванням спеціальної онлайн-платформи. Аби здобувачам та педагогам було комфортно і зрозуміло, важливо, щоб така платформа була єдиною для всієї школи. Це може бути, наприклад, Google Classroom, Moodle або ж розроблена на замовлення закладу освіти платформа. Вчителям у свою чергу важливо надавати зворотний зв'язок учням та налагодити систему оцінювання через чіткі критерії, терміни виконання завдань та запровадження дедлайнів. [3]

Враховуючи те, що дистанційне навчання як освітня технологія потребує системного підходу, закладам освіти варто розпочати розроблення повноцінних дистанційних курсів з основних навчальних предметів. Перевага повноцінних курсів над наборами навчальних матеріалів у структурованості, покроковому супроводі самостійної роботи учня, наявності системного зворотного зв'язку.

В умовах воєнного часу особливістю дистанційного навчання є ймовірність під час онлайн-зустрічей ситуацій, коли вмикається сигнал повітряної тривоги.

У таких випадках МОН рекомендує педагогам наступний алгоритм дій:

– спокійне повідомлення, що оголошено сигнал повітряної тривоги, а тому треба припинити заняття;

– зацентувати увагу на тому, що необхідно пройти в безпечне місце;

– попросити вийти з конференції (якщо заняття проводиться онлайн в режимі реального часу);

– дочекатися, щоб усі вийшли з онлайн-конференції та при можливості продовжити у випадку такої можливості.

Зазначимо, що наразі всі учасники освітнього процесу переживають надмірне психологічне навантаження, що стає причиною проявів апатії до навчання, перетомлення та емоційного вигорання.

Відновлення та адаптація навчального процесу наразі – це ключовою у підтримці безперервного навчального процесу для досягнення загальнодержавних цілей.

Експерти наголошують, що під час занять та дистанційних занять у всіх обов'язково має бути відчуття справжнього, реалістичного, та робочої атмосфери що надихає на навчання.

В умовах дистанційного навчання часто у всіх учасників виникає питання, пониженої самооцінки та результативності. Неодмінно прищеплювати академічну доброчесність важливо, однак, не перенавантаження та добросовісні відносини мають залишатися на довірчому рівні. Провідні експерти радять взагалі доки йде воєнний стан оцінювати результати та досягнення як задовільні для усіх учасників процесу [4].

Якщо традиційно взято за норму давати завдання на відпрацювання певних навичок, то в дистанційному навчанні це не працює. Ефективним варіантом може бути робота на спільній віртуальному середовищі.

В умовах воєнного стану, посилюються тривожні настрої в суспільстві, страх, розчарування і виникає потреба адекватної роботи працівників психологічної служби.

Особливо стресовою і травматичною ситуацією ці події стали для дітей, які змушені були змінити місце проживання і отримали статус «діти переселенці», тому що діти взагалі є більш вразливими та чутливими до впливу несприятливих чинників довколишнього середовища, аніж дорослі. Діти переселенці зазнають впливу травматичних і стресових чинників, які впливають на дитину в період її розвитку, значно частіше, тим самим порушуючи звичні процеси формування і становлення особистості. Пережитий травматичний досвід впливає на когнітивні процеси, особливості поведінки, міжособистісні стосунки, самооцінку і, у цілому, на світогляд.

Травмуючі обставини позбавляють дитину стабільного, безпечного та підтримуючого оточення, яке є необхідним для розвитку без відхилень. Навіть якщо сім'я переїхала на нове місце в повному складі, дорослі не можуть приділяти вихованню і проблемам дітей стільки ж уваги, скільки приділяли раніше. Батьки, самі переживаючи тяжкий стрес та кризу ідентичності, не завжди здатні виконувати звичні сімейні ролі. Вони часто не мають сил, щоб допомогти своїм дітям. Із втратою найближчого оточення (близьких, родичів, сусідів) сім'я втрачає значну частину соціальної підтримки.

Тому, працівникам психологічної служби необхідно знати про такі сім'ї, своєчасно надати необхідну психологічну, соціально-педагогічну допомогу.

До основних проблем, які можуть спостерігатися у дітей переселенців, належать:

1) порушення когнітивних процесів (погіршення пам'яті, труднощі концентрації уваги, розлади мислення);

2) невротичні реакції (стресове виснаження, фобічні реакції, порушення сну й апетиту);

3) функціональні розлади (регрес поведінки та психосоматичні розлади);

4) емоційні та поведінкові порушення (реакції протесту, підвищена плаксивість та капризність, часті зміни настрою);

5) проблеми, пов'язані зі спілкуванням (не сформованість адекватних соціально-комунікативних навичок, страх і недовіра або агресія і дратівливість стосовно оточення, можлива надмірна залежність від думок довколишніх);

б) порушення стосунків у сім'ї, коли зміна соціальної ситуації та обов'язків у сім'ї часто змушує дітей і підлітків «включатися» в дорослі проблеми (до них вони можуть бути не готові).

Дистанційне навчання має негативний вплив на соціалізацію суспільства, яким важливо спілкування з друзями, завойовування авторитету та отримання місця в колі друзів. Один зі способів розвивати комунікаційні здібності здобувачів освіти – проєктна діяльність. Але доведеться не стільки вимагати результат, скільки задовольнити потреби здобувачів у спілкуванні. Проєкти для групи давати такі, щоб об'єднували, давали змогу спілкування з друзями. Адже радість спілкування у важкі часи та взаємопідтримка не менш вагомі нині, ніж формули та вправи [5].

Варто зазначити, що особливі труднощі переживають діти-переселенці підліткового віку, який є найважливішим етапом у формуванні і розвитку ідентичності.

Майже всі діти-переселенці мають досвід життєвих потрясінь і потребують допомоги з відновлення психологічного здоров'я. Метою психологічної підтримки цієї категорії дітей має бути допомога щодо подолання проблем розвитку, що викликані пережитим досвідом вимушеної міграції. До завдань практичного психолога входить психологічний супровід і підтримка розвитку особистісних ресурсів дитини, психологічне консультування з подолання наслідків травмуючих ситуацій, розширення уявлення про способи поведінки. Ці завдання практичний психолог вирішує під час консультування, профілактичних бесід, психокорекційної роботи.

Багато здобувачів освіти мають складний емоційний стан та психологічні проблеми, що негативно впливає на бажання навчатись.

Із вище сказаного, можна зробити висновки, що завдання підвищення освіти в умовах воєнного стану, знаходиться в площині забезпечення безпечних умов навчання та менторства.

Також, у різних регіонах своя ситуація. Тому не може бути єдиного підходу до навчання. Зараз вчителі і викладачі мають працювати по реальних можливостях.

Висновки. На завершення варто сказати, що наразі не можна оперувати таким поняттям як «рівний доступ до освіти». Все тому, що українські діти знаходяться у різних життєвих обставинах. Так як, деякі з них змушені кілька разів на день переховуватися з батьками в укриттях і бомбосховищах, жити в метро, на вокзалі чи у притулку для біженців.

Водночас необхідно створювати умови для здорового та безперервного освітнього процесу для забезпечення функціонування освітнього сектору в цілому. Всі актуальні та нагальні проблеми підлягають вирішення шляхом цифрових технологій. Наразі існує безліч інструментів та веб-ресурсів для подолання наслідків негативного впливу на освітній процес в Україні під час воєнного стану та стабілізації освітнього процесу в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бойко А. М., Дем'яненко Н. М. «Тьюторство як модель партнерських відносин викладач – студент». *Науковий вісник Мукачівського державного університету*, 2018. Серія «Педагогіка та психологія». Випуск 1(7). С. 18–22.
2. Чаюн Н. С. «Тьюторська діяльність: сутнісні основи, практика, перспективи.» *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2020. № 2 (58). С. 8-19.
3. Демографічна криза та нерівність в українській шкільній системі: аналіз нової бази даних «Шкільна карта України». *Шкільна карта України*. 2018. Режим доступу до ресурсу: <https://cedos.org.ua/edustat/graph>

4. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової передвищої та вищої освіти. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-272vprovadzhennyazmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-tavishoyi-osviti>

5. Бочкор Н. П. Соціально-педагогічна робота з дітьми у конфліктний та пост-конфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, С. В. Дубровська, О. В. Залеська та ін. К. : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.

REFERENCES:

1. Boyko A. M., Demyanenko N. M. (2018) "Tutoring as a model of teacher-student partnership." Scientific Bulletin of Mukachevo State University, Series "Pedagogy and Psychology". Issue 1(7). P. 18–22.

2. Chayun N. S. (2020) "Tutor activity: essential foundations, practice, perspectives." Scientific notes of the "KROK" University. No. 2(58). P. 8–19.

3. Demographic crisis and inequality in the Ukrainian school system: analysis of the new database "School map of Ukraine" // School map of Ukraine. 2018. Mode of access to the resource: <https://cedos.org.ua/edustat/graph>

4. Recommendations on the introduction of mixed education in vocational pre-university and higher education institutions. Access mode: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/rekomendacij-shodo-272vprovadzhennyazmishanogo-navchannya-u-zakladah-fahovoyi-peredvishoyi-tavishoyi-osviti>

5. Bochkor N. P. (2014) Social and pedagogical work with children in the conflict and post-conflict period: method. rec. / N. P. Bochkor, E.V. Dubrovska, O. V. Zaleska et al. K. : "La Strada-Ukraine" MZHPC. 84 p.